

ΟΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΕΣ ΤΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ ΣΤΗ ΦΑΣΗ ΤΟΥ ΜΟΝΟΠΩΛΙΑΚΟΥ ΚΑΠΙΤΑΛΙΣΜΟΥ

ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΟΥ ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ, ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΤΗΣ ΚΡΙΣΗΣ

Από το τελευταίο τέταρτο του 19ου αιώνα αρχίζει η φάση του μονοπωλιακού καπιταλισμού. Ο ελεύθερος ανταγωνισμός διευκολύνει τη συγκέντρωση κεφαλαίου σε λίγα χέρια και η συγκέντρωση φέρνει τα μονοπώλια. Οι αλληπάλληλες τεχνολογικές καινοτομίες συνεπάγονται παραγωγή σε μεγάλη κλίμακα και επιτείνουν τη μονοπωλιακή συγκέντρωση. Έτσι, συνεχώς και λιγότεροι κεφαλαιοκράτες ιδιοποιούνται την υπεραξία, και τα μέσα παραγωγής συγκεντρώνονται σε συνεχώς λιγότερα χέρια. Αλλά οι αλληπάλληλες τεχνολογικές καινοτομίες επιτείνουν την τεχνική διαίρεση της εργασίας με συνέπεια να αυξάνει η οικονομική αλληλεξάρτηση και να εντείνεται ο κοινωνικός χαρακτήρας της παραγωγής. Έτσι, στη φάση του μονοπωλιακού καπιταλισμού η βασική αντίφαση του κεφαλαιοκρατικού τρόπου παραγωγής παίρνει συνεχώς και μεγαλύτερες διαστάσεις. Απ' τη μια μεριά, εντείνεται ο κοινωνικός χαρακτήρας της παραγωγής και από την άλλη, ολοένα και λιγότεροι ιδιοποιούνται και συγκεντρώνουν στα χέρια τους την υπεραξία. Όσο μεγαλώνει η αντίφαση σ' αυτό το στάδιο, οι συνέπειές της παίρνουν συνεχώς και μεγαλύτερες διαστάσεις: α) Οι οικονομικές κρίσεις οξύνονται (κρίση του 1930, στασιμότητα πληθωρισμός του 1970) και η ανεργία και ο πληθωρισμός γίνονται σοβαρή απειλή για το σύστημα. β) Αυξάνουν τα αδιέξοδα για παραπέρα

κερδοφόρα συσσώρευση και επέκταση των μονοπωλίων. γ) Η προλεταριοποίηση μαζών πληθυσμού συνεχίζεται εντονότερη και, κάτω από τις κάπως ευνοϊκές συνθήκες που δημιουργεί ο Β' Παγκόσμιος Πόλεμος, ισχυροποιείται το εργατικό κίνημα και οξύνεται η ταξική σύγκρουση. δ) Η διαδικασία αστικοποίησης συνεχίζεται εντονότερη και δημιουργεί τεράστια προβλήματα, όπως πρόβλημα εφοδιασμού των αστικών κέντρων με βασικά αγαθά συλλογικής κατανάλωσης (δρόμοι, συγκοινωνίες, ύδρευση, αποχέτευση, τηλέφωνα κ.ά.), χωροταξικά προβλήματα και προβλήματα περιφερειακής ανάπτυξης. ε) Το διεθνές καπιταλιστικό σύστημα, που διαμορφώθηκε από την ιμπεριαλιστική επέκταση σαν διέξοδος συνέχισης της συσσώρευσης, δημιουργεί τεράστια προβλήματα προστασίας του, ύστερα από τα εθνικιστικά κινήματα, την ισχυροποίηση του κομμουνιστικού κόσμου και την τάση διεθνοποίησης της ταξικής πάλης.

Ήδη από την περίοδο του μεσοπολέμου, μετά τη μεγάλη κρίση, είχαν αρχίσει να δημιουργούνται φόβοι για το μέλλον της κεφαλαιοκρατικής κοινωνίας. Μεγάλα στρώματα της αστικής τάξης και πολλοί θεωρητικοί συνειδητοποιούν ότι ο αυτόματος μηχανισμός της ανταγωνιστικής αγοράς δεν μπορεί πλέον να διασφαλίσει την επιβίωση του συστήματος και την πολιτική κυριαρχία αυτής της τάξης. Για να περισωθεί το σύστημα χρειάζεται τη βοήθεια και την ενεργό επέμβαση μιας εξωγενούς δύναμης κι αυτή είναι η θεσμοποιημένη εξουσία του κράτους. Σ' αυτήν τη φάση το κράτος, σύμφωνα με τους μαρξιστές, χρειάζεται: α) να προστατεύει το σύστημα από τις οικονομικές κρίσεις, β) να εγγυάται το κέρδος των μονοπωλίων και να διευκολύνει και διασφαλίζει έτσι την επέκτασή τους και την παραπέρα συσσώρευση κεφαλαίου, γ) να χαλαρώνει την ένταση των ταξικών συγκρούσεων κυρίως με οικονομικές παραχωρήσεις στην εργατική τάξη, δ) να εφοδιάζει με βασικά αγαθά συλλογικής κατανάλωσης τα αστικά κέντρα και να αμβλύνει τις συνέπειες της ανισόμερης περιφερειακής ανάπτυξης και ε) να προστατεύει μαζί με τις άλλες κεφαλαιοκρατικές χώρες το διεθνές καπιταλιστικό σύστημα. Τα μέσα οικονομικής πολιτικής του κράτους και η οικονομική του δράση παίζουν εδώ πρωτεύοντα ρόλο για την πραγματοποίηση αυτών των άμεσων λειτουργιών.

Βασικό λοιπόν χαρακτηριστικό του μονοπωλιακού καπιταλισμού είναι η αυξανόμενη οικονομική δραστηριότητα του κράτους και οι επεμβάσεις του στην οικονομική δομή. Πραγματικά στη φάση αυτή οι κρατικές δαπάνες, οι φόροι, ο κρατικός δανεισμός, η κρατική επιχειρηματική δράση αυξάνονται ραγδαία. Χαρακτηριστικός δείκτης της αυξανόμενης οικονομικής δρα-

στήριξης του κράτους είναι οι κρατικές δαπάνες για τις οποίες υπάρχουν διαθέσιμα στατιστικά στοιχεία. Ενώ πριν από το 1914 οι κρατικές δαπάνες στις αναπτυγμένες κεφαλαιοκρατικές οικονομίες αντιπροσώπευαν το 5-7% του εθνικού προϊόντος, σήμερα έχουν φτάσει στο 30-40% του εθνικού προϊόντος. Παράλληλα ο κατάλογος των νομοθετικών ρυθμίσεων της οικονομίας από το κράτος συνεχώς μεγαλώνει (ρυθμίσεις τιμών, μισθών, τόκων, εξωτερικού συναλλάγματος, πιστώσεων κ.λπ.). Τέλος, σε πολλές χώρες (Γαλλία, Αγγλία, Ολλανδία, Βέλγιο και σε όλες σχεδόν τις υπανάπτυκτες) το κράτος έχει αναλάβει το σχεδιασμό της οικονομίας.

1. Η προστασία του συστήματος από τις οικονομικές κρίσεις

Μια σοβαρή απειλή του κεφαλαιοκρατικού συστήματος στάθηκε η μαζική ανεργία που προκαλούσαν οι συχνές οικονομικές κρίσεις κυρίως στην πρώτη φάση του μονοπωλιακού καπιταλισμού (1913-1940). Οι κρίσεις αυτές ήταν εκδήλωση της βασικής αντίφασης του κεφαλαιοκρατικού τρόπου παραγωγής. Η συσσώρευση υπεραξίας σε πάγιο κεφάλαιο διευρύνει την παραγωγική δυναμικότητα της οικονομίας, η ιδιοποίηση όμως αυτής της υπεραξίας από τους κεφαλαιοκράτες δεν αφήνει ν' αυξηθεί ανάλογα η ζήτηση από την εργατική τάξη για ν' απορροφήσει την αύξηση του προϊόντος. Έτσι προκαλούνται υφέσεις και ανεργία επειδή η συνολική ζήτηση είναι ελλειμματική. Η ύφεση του 1930 είχε προκαλέσει ανεργία σε έκταση που ν' αποτελεί απειλή για το σύστημα. Από τότε τα περισσότερα κεφαλαιοκρατικά κράτη δεσμεύτηκαν να επεμβαίνουν στην οικονομία για να διατηρούν μόνιμα πλήρη απασχόληση. Η επέμβαση παίρνει τη μορφή διενέργειας μεγάλου όγκου κρατικών δαπανών, που σκοπός τους είναι να συμπληρώνουν την ελλειμματική ζήτηση και να διατηρούν έτσι πλήρη απασχόληση. Μάλιστα έχει διατυπωθεί η θέση ότι οι στρατιωτικές δαπάνες — που αποτελούν πλέον μόνιμα ένα σημαντικό ποσοστό των συνολικών κρατικών δαπανών — αποσκοπούν ακριβώς στο να διατηρούν υψηλά τη συνολική ζήτηση και να αποτρέπονται έτσι οι συνέπειες της υποκατανάλωσης της εργατικής τάξης.

2. Η εγγύηση του ποσοστού κέρδους των μονοπωλίων

Η ολοένα μεγαλύτερη συγκέντρωση και συσσώρευση κεφαλαίου μαζί με τις συνεχείς και αλληπάλληλες τεχνολογικές καινοτομίες έχουν σα συνέπεια το μεγαλύτερο καταμερισμό της εργασίας, τη μεγαλύτερη εξειδίκευση. Η παραγωγή γίνεται περίπλοκη, αυξάνει η αλληλεξάρτηση και επομένως ο κοινωνικός χαρακτήρας της. Η κερδοφόρα αξιοποίηση του σταθερού και μεταβλητού κεφαλαίου από τους κεφαλαιοκράτες, με την οποία πετυχαίνουν επέκταση της παραγωγής και παραπέρα συσσώρευση κεφαλαίου εξαρτάται ολοένα και περισσότερο από τον άνετο και φτηνό εφοδιασμό τους με ορισμένα βασικά μέσα παραγωγής, απαραίτητα σχεδόν για όλους τους κλάδους: Δρόμοι, λιμάνια, αεροδρόμια κ.ά. εφοδιασμός με ολοένα περισσότερες και φτηνές τηλεπικοινωνίες· μαζική εκπαίδευση (σε τεχνικές σχολές και πανεπιστήμια) για τον εφοδιασμό τους με εξειδικευμένο εργατικό δυναμικό· εφοδιασμός με ολοένα μεγαλύτερες ποσότητες ηλεκτρισμού και άλλων μορφών ενέργειας· περισσότερα και τελειότερα κέντρα τεχνολογικών ερευνών κ.ά. Τέτοιου είδους δραστηριότητες δεν αναλαμβάνουν οι κεφαλαιοκράτες-επιχειρηματίες, γιατί είτε δεν τους δίνουν καθόλου κέρδος ή το κέρδος που βγάζουν από αυτές είναι πολύ μικρό. Αυτές οι δραστηριότητες απαιτούν τεράστια κεφάλαια και περικλείουν μεγάλους κινδύνους. Ωφελούν όχι μόνο εκείνους που πληρώνουν τιμή για το προϊόν που παράγεται αλλά και όσους δεν πληρώνουν τιμή. Αλλά χωρίς αυτές τις δραστηριότητες οι κεφαλαιοκράτες δεν μπορούν να παράγουν τα εμπορεύματα που θα τους δώσουν κέρδος, άρα δεν μπορούν να αξιοποιήσουν το σταθερό και μεταβλητό τους κεφάλαιο για να αποσπάσουν υπεραξία και να συνεχίσουν τη συσσώρευση.

Αλλά είναι και ένας άλλος λόγος που δυσκολεύει τη συνέχιση της συσσώρευσης. Η εργατική τάξη, αρκετά ισχυροποιημένη, κυρίως μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, πιέζει για μείωση των ωρών εργασίας και αύξηση του πραγματικού εργατικού μισθού, συμπιέζοντας έτσι το ποσοστό κέρδους των μονοπωλίων. Τα μονοπώλια μπορούν να διατηρούν αμείωτο το ποσοστό κέρδους μόνο αν αυξάνουν το κόστος και τις τιμές κατά την αύξηση των μισθών. Μιά τέτοια όμως τακτική απειλεί το σύστημα με μόνιμο πληθωρισμό που δεν είναι λιγότερο οδυνηρός και επικίνδυνος από την παραδοσιακή ύφεση και ανεργία.

Ο κεφαλαιοκρατικός τρόπος παραγωγής φτάνει έτσι σε σοβαρό αδιέξοδο. Εδώ ακριβώς η επέμβαση του κράτους στην οικονομική δομή παίζει σημαντικό ρόλο.

Το κράτος δαπανά σημαντικά ποσά για έργα υποδομής (δρόμους, λιμάνια, αεροδρόμια κ.ά.), για την παιδεία, για τεχνολογικές έρευνες και εφαρμογές κ.λπ. Οι κρατικές αυτές δαπάνες σε μεγάλο βαθμό εξυπηρετούν τα συμφέροντα των μονοπωλίων γιατί αυξάνουν το ποσοστό κέρδους τους, που κάνει δυνατή την παραπέρα επέκταση της παραγωγής και της συσσώρευσης. Όμως, το κόστος αυτών των δαπανών δεν καλύπτεται από τα μονοπώλια που κυρίως ωφελούνται. Το κεφαλαιοκρατικό κράτος κοινωνικοποιεί το κόστος μέσω της φορολογίας. Τελικά οι δαπάνες αυτές καλύπτονται με φόρους που βαραίνουν το κοινωνικό σύνολο.

Παράλληλα, το κράτος αναλαμβάνει την ίδρυση ή εθνικοποίηση βασικών τομέων που δεν είναι αποδοτικοί για τους κεφαλαιοκράτες (ηλεκτρισμός, τηλεπικοινωνίες, συγκοινωνίες, ακόμη και χάλυβα) και προσφέρει σε χαμηλές τιμές το προϊόν τους στις μονοπωλιακές επιχειρήσεις. Συνήθως, το μέρος του κόστους που δεν καλύπτεται από τις χαμηλές τιμές (έλλειμμα) κοινωνικοποιείται και εδώ ή με την επιβολή φόρου ή με τη διάθεση του προϊόντος σε υψηλότερη τιμή σε άλλες κατηγορίες καταναλωτών (νοικοκυριά).

Εξάλλου, το κράτος εγγυάται το κέρδος των μονοπωλίων με διάφορες άλλες μορφές κρατικών παραχωρήσεων που συνεχώς αποκτούν και μεγαλύτερη έκταση: Μεταβιβάσεις κεφαλαίου, φορολογικές ελαφρύνσεις και απαλλαγές, χαμηλότοκα δάνεια, επιδοτήσεις κ.ά. αποτελούν πρόσθετες μεθόδους αύξησης του ποσοστού κέρδους των μονοπωλίων. Το βάρος από όλα αυτά τα μέτρα πέφτει στο κοινωνικό σύνολο.

Επίσης, σοβαρή εγγύηση του κέρδους των μονοπωλίων είναι οι κρατικές παραγγελίες. Σε πολλές χώρες, όπως στις ΗΠΑ, το κράτος είναι ο καλύτερος πελάτης των μονοπωλίων. Στην περίπτωση αυτή οι συνηθισμένοι επιχειρηματικοί κίνδυνοι κοινωνικοποιούνται κι έτσι το κέρδος είναι «βέβαιο».

Τέλος, το κράτος με τη μέθοδο του «οικονομικού σχεδιασμού» και της «εισοδηματικής πολιτικής» προσπαθεί να αποσπάσει τη συναίνεση των εργατικών συνδικάτων σε μια τέτοια ρύθμιση των εργατικών μισθών, που, σε περιόδους πλήρους απασχόλησης, οι αυξήσεις τους να μην υπερβαίνουν την αύξηση της μέσης παραγωγικότητας. Σαν κύριο επιχείρημα για να συναινέσουν οι εργατικές ενώσεις σε μια τέτοια εισοδηματική πολιτική προβάλλεται ότι αύξηση των εργατικών μισθών μεγαλύτερη από την αύξηση της παραγωγικότητας προκαλεί πληθωρισμό. Όμως, όπως αναφέραμε προηγούμενα, δεν είναι η αύξηση των εργατικών μισθών που προ-

καλεί τον πληθωρισμό αλλά η τακτική των κεφαλαιοκρατών να διατηρούν αμείωτο το ποσοστό κέρδους ρίχνοντας τις αυξήσεις των μισθών στις τιμές. Σκοπός, λοιπόν, της εισοδηματικής πολιτικής του κράτους είναι ακριβώς να εγγυηθεί το κέρδος των μονοπωλίων περιορίζοντας τις αυξήσεις του εργατικού μισθού στα όρια της παραγωγικότητας με την απειλή του πληθωρισμού.

3. Οικονομική πολιτική του κράτους για τη χαλάρωση της έντασης των ταξικών συγκρούσεων

Μια άλλη σοβαρή συνέπεια της συγκέντρωσης και συσσώρευσης κεφαλαίου είναι η συνεχής προλεταριοποίηση του πληθυσμού. Η προλεταριοποίηση αποτελεί βασικό χαρακτηριστικό του κεφαλαιοκρατικού τρόπου παραγωγής και παρατηρείται σ' όλες τις φάσεις της εξέλιξής του. Μεγάλο ποσοστό αυτοαπασχολούμενων αγροτών και ανεξάρτητων επαγγελματιών πέφτει συνεχώς στην κατάσταση του εξαρτημένου εργάτη σαν αποτέλεσμα της συγκέντρωσης κεφαλαίου σε λίγα χέρια. Αυτή η τάση προλεταριοποίησης, ανεξάρτητα από το επίπεδο ζωής ορισμένων κατηγοριών εργατών, δημιουργεί ανασφάλεια. Δεν κατέχουν πλέον οι εργαζόμενοι μια ελάχιστη ποσότητα μέσων παραγωγής που θα μπορούσαν, σε περίπτωση ανάγκης, να εργαστούν με αυτά ή να τα μισθώσουν για να ζήσουν. Δημιουργείται η ανάγκη συλλογικής ασφάλισης για ανεργία, ασθένεια και γηρατειά. Με το δυνάμωμα του εργατικού κινήματος στην Ευρώπη, κυρίως μετά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, ασκούνται πιέσεις για κοινωνικοποίηση της ασφάλειας και παροχή της από το κράτος ή κρατικούς οργανισμούς. Παράλληλα, οι πιέσεις είναι έντονες και για άλλες μορφές κοινωνικής παροχής (εργατική κατοικία, οικογενειακά επιδόματα, δωρεάν παιδεία κ.ά.). Έτσι οι κρατικές δαπάνες για κοινωνικές παροχές αυξάνονται ραγδαία σ' όλες σχεδόν τις αναπτυσσόμενες κεφαλαιοκρατικές χώρες, κυρίως μετά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο. Η αύξηση αυτή των κοινωνικών παροχών είναι σε μεγάλο βαθμό αποτέλεσμα των πιέσεων της εργατικής τάξης. Αλλά θα μπορούσε κανείς να πει ότι ως ένα βαθμό είναι σκόπιμη παραχώρηση του κεφαλαιοκρατικού κράτους που γίνεται για να αμβλύνει τις εισοδηματικές ανισότητες και να χαλαρώσει την ένταση των ταξικών συγκρούσεων, και αποβλέπει στη διασφάλιση των μακροχρόνιων συμφερόντων και της πολιτικής κυριαρχίας της κεφαλαιοκρατικής τάξης. Με την

τακτική αυτή των παροχών το κεφαλαιοκρατικό κράτος προσπαθεί να υποβιβάσει την πολιτική πάλη της εργατικής τάξης στο σύνολό της σε στενό οικονομιστικό και διεκδικητικό αγώνα συμφερόντων ομάδων και τμημάτων της εργατικής τάξης.

4. Οικονομικές δραστηριότητες του κράτους που προκαλούνται από την αστικοποίηση

Η ανάπτυξη της καπιταλιστικής βιομηχανίας προϋποθέτει συγκέντρωση μεγάλων μαζών πληθυσμού στα βιομηχανικά κέντρα. Η διαδικασία αυτή αστικοποίησης του πληθυσμού επιταχύνεται στη φάση του μονοπωλιακού καπιταλισμού σαν αποτέλεσμα της ραγδαίας συσσώρευσης και συγκέντρωσης κεφαλαίου. Ο συνεχώς προλεταριοποιούμενος πληθυσμός της επαρχίας μεταναστεύει στα μεγάλα βιομηχανικά κέντρα και οι πόλεις αυξάνουν σε πληθυσμό και μεγαλώνουν σε έκταση. Η αστικοποίηση είναι προϋπόθεση αλλά και συνέπεια της συσσώρευσης και συγκέντρωσης κεφαλαίου. Όμως, η αστικοποίηση δημιουργεί πολλά προβλήματα και έχει σοβαρές συνέπειες: Προβλήματα ρύθμισης του χώρου, εγκατάστασης βιομηχανιών, εργατικών κατοικιών, συγκοινωνιακού δικτύου, εμπορικών αγορών, κέντρων ερευνών και εφαρμογών, παιδικών σταθμών κ.ά. Πρόβλημα εφοδιασμού του αστικού πληθυσμού με βασικά αγαθά συλλογικής κατανάλωσης, όπως ύδρευση, αποχέτευση, συγκοινωνία, φωτισμός, τηλέφωνα κ.ά. Χωρίς αυτά δεν είναι δυνατή η διαβίωση στα αστικά κέντρα. Εξάλλου, σοβαρή συνέπεια της αστικοποίησης είναι η ανισόμερη ανάπτυξη αστικών κέντρων και επαρχίας.

Το κράτος αναλαμβάνει ν' αντιμετωπίσει όλα αυτά τα προβλήματα και τις συνέπειες της αστικοποίησης: Εφοδιάζει τον αστικό πληθυσμό με αγαθά συλλογικής κατανάλωσης. Αναλαμβάνει το χωροταξικό σχεδιασμό. Καταρτίζει και εκτελεί προγράμματα περιφερειακής ανάπτυξης. Συνέπεια αυτής της δραστηριότητας είναι η μεγάλη διόγκωση των κρατικών δαπανών κυρίως για έργα υποδομής. Στο μεγαλύτερο μέρος της η αύξηση των δαπανών αυτών υποβοηθά τη συσσώρευση κεφαλαίου από τα μονοπώλια με δύο τρόπους: Πρώτο, πολλές από τις δαπάνες αυτές είναι συμπληρωματικές των επενδύσεων των μονοπωλίων. Χωρίς τις κρατικές δαπάνες βασικής υποδομής σε οδικό δίκτυο, ύδρευση, αποχέτευση, σταθμούς βιομηχανικής υγιεινής κ.ά. δεν είναι δυνατή η ανάπτυξη της βιομηχανίας και

κυρίως η διαβίωση των εργατών στα βιομηχανικά κέντρα, απαραίτητου στοιχείου της παραγωγής. Δεύτερο, το κράτος αναθέτει την εκτέλεση του μεγαλύτερου μέρους των επενδύσεων κυρίως για την περιφερειακή ανάπτυξη (οδικό δίκτυο, σχολικά κτίρια, πάρκα, έργα ύδρευσης και αποχέτευσης, κατασκευή εργατικών κατοικιών, παιδικών σταθμών κ.ά.) στα ιδιωτικά μονοπώλια. Διαμορφώνονται έτσι συμπλέγματα συμφερόντων, τα οποία επηρεάζουν σημαντικά τις πολιτικές αποφάσεις για την αύξηση και κατανομή των κρατικών δαπανών.

5. Η προστασία του διεθνούς καπιταλιστικού συστήματος

Η οργάνωση στρατού και οι στρατιωτικοί εξοπλισμοί είναι μια από τις κλασικές λειτουργίες του κράτους, που αποβλέπουν είτε στην προστασία της εδαφικής ακεραιότητας, είτε στην ενίσχυση του καταπιεστικού μηχανισμού προστασίας του δεδομένου κάθε φορά τρόπου παραγωγής ή και στην ιμπεριαλιστική επέκταση και διατήρηση των συμφερόντων των εθνικών κεφαλαίων στο διεθνή χώρο. Στη διάρκεια του 19ου αιώνα, η τεράστια συσσώρευση κεφαλαίου στις κεφαλαιοκρατικές χώρες βρίσκει διέξοδο στην ιμπεριαλιστική επέκταση, που η μορφή με την οποία πραγματοποιείται απαιτεί μεγάλες κρατικές δαπάνες σε στρατιωτικούς εξοπλισμούς. Αργότερα οι μεγάλοι πόλεμοι μεταξύ των καπιταλιστικών χωρών για διατήρηση των συμφερόντων των εθνικών τους κεφαλαίων στο διεθνή χώρο επιταχύνουν την αύξηση των στρατιωτικών δαπανών. Τις τελευταίες δεκαετίες οι καπιταλιστικές χώρες συσπειρώνονται για την προστασία και διατήρηση του καπιταλισμού σαν διεθνούς συστήματος ύστερα από την ανάπτυξη ισχυρών λαϊκών κινημάτων και την ισχυροποίηση του Σοβιετικού Συνασπισμού. Η μεταπολεμική περίοδος χαρακτηρίζεται από οξύ ανταγωνισμό σε εξοπλισμούς μεταξύ των δύο κόσμων και μόλις τα τελευταία χρόνια φαίνεται κάποια χαλάρωση. Κυρίαρχη θέση στις στρατιωτικές δαπάνες του διεθνούς καπιταλιστικού συστήματος κατέχουν οι ΗΠΑ, και των κομμουνιστικών χωρών η Σοβιετική Ένωση.

Από τα παραπάνω δεδομένα διαπιστώνουμε ότι η ιμπεριαλιστική επέκταση στη διάρκεια του 19ου αιώνα, η διατήρηση των συμφερόντων των εθνικών κεφαλαίων αργότερα και η προστασία του διεθνούς καπιταλιστικού συστήματος τις τελευταίες δεκαετίες είχαν σαν αποτέλεσμα την τεράστια διόγκωση των στρατιωτικών δαπανών στη φάση του μονοπωλια-

κού καπιταλισμού σε όλες σχεδόν τις κεφαλαιοκρατικές χώρες. Στις ΗΠΑ, Αγγλία και άλλες χώρες οι στρατιωτικές δαπάνες υπερβαίνουν το 30% των συνολικών κρατικών δαπανών.

Η συνεχής διόγκωση των στρατιωτικών δαπανών στη φάση του μονοπωλιακού καπιταλισμού απαιτεί ολοένα και μεγαλύτερη επέμβαση του κράτους στην οικονομική δομή για αποδέσμευση μέσων παραγωγής από την παραγωγή άλλων αγαθών και κατεύθυνσή τους στην παραγωγή πολεμικού υλικού και στρατιωτικών υπηρεσιών. Αναπτύσσεται η πολεμική βιομηχανία από λίγα ισχυρά μονοπώλια. Η βιομηχανία αυτή τροφοδοτείται αποκλειστικά σχεδόν από κρατικές παραγγελίες. Διαμορφώνονται έτσι ισχυρά στρατιωτικο-βιομηχανικά συμπλέγματα, που επηρεάζουν σημαντικά τις αποφάσεις του κεφαλαιοκρατικού κράτους.

Η ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΡΙΣΗ ΤΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

Στη φάση του μονοπωλιακού καπιταλισμού οι αυξανόμενες επεμβάσεις του κράτους στην οικονομία, όπως τις σκιαγραφήσαμε στις προηγούμενες παραγράφους, οδηγούν σε δημοσιο-οικονομικές κρίσεις. Το κράτος από τη μια μεριά αυξάνει τις δαπάνες για έργα υποδομής, παιδεία, τεχνολογική έρευνα, μεταβιβάσεις κεφαλαίου, επιδοτήσεις κ.λπ. και κοινωνικοποιεί μ' αυτόν τον τρόπο ένα μέρος του κόστους παραγωγής των μονοπωλίων με σκοπό να τους εγγυηθεί ποσοστό κέρδους που τους επιτρέπει την παραπέρα επέκταση και συσσώρευση. Από την άλλη μεριά αυξάνει τις δαπάνες για κοινωνικές παροχές, είτε ύστερα από πιέσεις του ισχυροποιημένου εργατικού κινήματος, είτε για να αμβλύνει την ένταση της ταξικής πάλης που απειλεί την πολιτική κυριαρχία της κεφαλαιοκρατικής τάξης ή της ηγεμονικής μερίδας της.

Η τεράστια, όμως, διόγκωση των κρατικών δαπανών (για έργα υποδομής, στρατιωτικές δαπάνες και κοινωνικές παροχές) χρειάζεται τελικά αντίστοιχη αύξηση των φορολογικών εσόδων για να καλυφθεί. Αυτό δεν είναι εύκολη υπόθεση. Αυξήσεις των άμεσων φόρων και μάλιστα του προοδευτικού φόρου εισοδήματος συναντούν έντονη την αντίδραση κυρίως όλων των μερίδων της κεφαλαιοκρατικής τάξης που τα εισοδήματά τους πέφτουν στις υψηλές φορολογικές κλίμακες. Έτσι το κράτος προσπαθεί ν' αυξάνει τους έμμεσους φόρους κατανάλωσης ή το φόρο ανωνύμων εταιρειών για να καλύπτει τις αυξανόμενες κρατικές δαπάνες. Σ' αυτή την περίπτωση το

μεγαλύτερο μέρος του φορολογικού βάρους πέφτει στις πλάτες της εργατικής τάξης και των άλλων καταπιεζόμενων τάξεων (αγρότες, μικροαστοί), δεδομένου ότι τα μονοπώλια έχουν τη δύναμη να μετακυλίσουν αυτούς τους φόρους στις μεγάλες μάζες των καταναλωτών διά μέσου της αύξησης των τιμών. Αλλά αυξήσεις των φόρων αυτών συναντούν έντονη την αντίδραση της εργατικής τάξης. Μετά από κάθε αύξηση των τιμών που προκαλούν αυτοί οι φόροι, η εργατική τάξη, ισχυροποιημένη στις περισσότερες αναπτυγμένες χώρες, διεκδικεί αύξηση των εργατικών μισθών για ν' αντισταθμίσει την αγοραστική δύναμη που χάνει με το φόρο. Για να μη μειωθεί το ποσοστό κέρδους τους, οι μονοπωλητές ρίχνουν τις αυξήσεις των μισθών στις τιμές και προκαλούν νέες αντιδράσεις και διεκδικήσεις από μέρους της εργατικής τάξης. Έτσι κάθε αύξηση των έμμεσων φόρων κατανάλωσης αποτελεί απαρχή σπειροειδούς πληθωρικής διαδικασίας.

Για τους λόγους που αναφέραμε παραπάνω, το κράτος δεν είναι σε θέση ν' αυξάνει τα φορολογικά έσοδα με τον ίδιο επιταχυνόμενο ρυθμό που αναγκάζεται ν' αυξάνει τις δημόσιες δαπάνες. Τα έσοδά του αυξάνονται βραδύτερα από τις δαπάνες του με συνέπεια τη συνεχή διεύρυνση του ελλείμματος του κρατικού προϋπολογισμού. Έτσι το κράτος, στη φάση του μονοπωλιακού καπιταλισμού φτάνει σε δημοσιο-οικονομική κρίση. Κάθε προσπάθεια του κράτους να βγει από το δημοσιο-οικονομικό τούτο αδιέξοδο καλύπτοντας τα ελλείμματα του προϋπολογισμού με αυξήσεις των εμμέσων φόρων ή με έκδοση νέου χρήματος οδηγεί σε πληθωρισμό που τελευταία τείνει να πάρει μόνιμο χαρακτήρα στις περισσότερες καπιταλιστικές χώρες.